

Braun korpusida vaqt lisoniy birligining sintaktik tahlili

N.B. Ataboyev¹, K. Ergashova²

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Braun korpusi va uning foydalanuvchiga taqdim etadigan imkoniyatlari, korpusning yaralishi va hajmi haqida ma'lumotlar berilgan. Korpus imkoniyatlarini ochib berish maqsadida vaqt lisoniy birligi sintaktik va konkordans tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: korpus, sintaktik, konkordans, tahlil, standart, tilshunoslik

doi: <https://doi.org/10.2024/z5cdkh62>

Yanada jadallashib borayotgan bu davrda har sohaning misli ko'rinmas darajada rivojlanib borayotgani va tilshunoslik sohasi ham bundan mustasno emasligini ko'rish qiyin emas. Tilshunoslikda erishilgan buyuk yutuqlar natijasi bo'lgan korpus bugungi kunda nafaqat tilshunoslar balki boshqa soha vakillarini ham keng imkoniyatlar bilan siylamoqda. Bu borada inglizcha korpuslar o'z o'rniga ega bo'lib, boshqa korpuslar uchun namuna vazifasini o'tab kelmoqda. Ilk inglizcha korpuslardan biri bo'lgan Braun korpusi ham bir qancha izlanuvchilar xizmatida bo'lib kelmoqda. Brown korpusi _ korpus tilshunosligi sohasida ilk bor yaratilgan bo'lsa-da, hozirgi vaqtda odatiy korpuslar (masalan, zamonaviy Amerika inglizlari korpusi, Britaniya milliy korpusi yoki ingliz tilining xalqaro korpusi) taxminan 100 million so'zdan iborat bo'lib, hajm jihatdan ancha kattaroqdir. Brown korpusi zamonaviy korpusshunoslikni shakllantirgan desak mubolag'a bo'lmaydi. U nafaqat yangi ingliz tili, balki barcha zamonaviy milliy korporatsiyalar uchun namuna bo'lib xizmat qiladi va hanuzgacha turli tadqiqotlarda ma'lumotlar to'plami sifatida foydalanilmoqda. Bu korpus 1961-1964 yillarda qo'shma shtatlarda nashr etilgan asarlardan jamlangan bo'lib, taxminan bir million so'z bo'lib, ingliz tilining 500 ta namunasini o'z ichiga olgan umumiy til korpusidir. Qayta ko'rib chiqilgan nashri 1971 yilda chiqarilgan bo'lib, asosan yetti yil foydalanishda paydo bo'lgan matn haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Hozirgi tahrir yanada kengroqdir, chunki u korpusning yaqinda tayyorlangan versiyalari, xususan, 1979 yilda Braun universitetida to'ldirilgan "yorliqli" matn haqida ma'lumotni o'z ichiga oladi. Korpusning ikkita to'liq o'qilishi natijasida unga ikki xil tuzatishlar kiritildi: tayyorlashdagi xatolar yaqinda nashr etilgan nusxalarda tuzatilgan asl lenta va 33-176-betlardagi alohida namunalar tavsifida qayd etilgan asosiy matndagi keyingi tipografik xatolar va anomaliyalar(boshqa holatlar) . Korpusning muqobil versiyalarini ishlab chiqarishda xizmat qilgan tilshunosolimler_Gerald M. Rubin,

¹ F.f.f. PhD N.B.Ataboyev, Buxoro davlat universiteti

² Ergashova Kamola Ikromovna, Buxoro davlat universiteti, Ingliz adabiyotshunosligi va tarjimashunoslik kafedrasi, Qiyosiy tilshunoslik va lingvistik tarjimashunoslik mutaxassisligi magistranti

Barbara Grin Levin, Sandra Pirs, Patrisiya Strauss, Stiven Rits, Endryu Makki, Jostein Xauge va Donald Sherman va boshqalardir. Yozish vaqtida Korpusning 160 dan ortiq nusxalari muomalada bo'lib, korpusdan foydalangan holda yoki unga havola qilingan nashr etilgan asarlarning yaqinda bibliografiyasi 57 ta bandni o'z ichiga oladi. Hozirgi amerika ingliz tilining ushbu standart korpusi 1961 yil taqvim yilida Qo'shma Shtatlarda chop etilgan tahrirlangan ingliz nashrining 1 014 312 so'zlik matnidan iborat. Garchi barcha materiallar birinchi marta 1961 yilda nashr etilgan bo'lsa-da, ularning ba'zilari, shubhasiz, avvalroq yozilgan. Biroq, avvalgi matnning ikkinchi nashri yoki qayta nashri ekanligi ma'lum bo'lgan hech qanday material kiritilmagan. Korpus har biri 2000++ so'zdan iborat 500 ta namunaga bo'lingan. Har bir namuna gap boshida boshlanadi, lekin xatboshi yoki boshqa kattaroq bo'linish shart emas va har biri 2000 so'zdan keyin birinchi jumla oxirida tugaydi. Namunalar nasrning keng ko'lamli uslublari va turlarini ifodalaydi. Nasrdan farqli ravishda o'ziga xos lingvistik muammolarni ko'rsatganligi sababli bayt kiritilmagan. (Ammo nasr namunalarida keltirilgan qisqa misralar saqlanadi.) Masalan, drama haqiqiy yozma nutq emas, balki og'zaki nutqning xayoliy rekreatsiyasi sifatida chiqarib tashlandi. Badiiy adabiyot kiritilgan, ammo 50% dan ortiq dialogdan iborat namunalar qabul qilinmagan. Namunalar sub'ektiv ravishda aniqlangan mukammallik uchun emas, balki ularning vakillik sifati uchun tanlangan. Korpus sarlavhasida standart so'zining ishlatilishi hech qanday tarzda uning "standart inglizcha" sifatida ilgari surilganligini anglatmaydi; u shunchaki ushbu korpusdan bir xil ma'lumotlardan foydalanish muhim bo'lgan qiyosiy tadqiqotlar uchun ishlatilishiga umid bildiradi.

Braun korpusida "time" so'zini sintaktik tahlil qilar ekansiz unda bu so'zning bir qancha gap bo'laklari vazifasida kelishini ko'rish mumkin. Bunda biz izlanayotgan "time" lemmasini qidiruvga berishimiz bilanoq uning asosan ega, to'ldiruvchi, aniqlovchi vazifalarida kelishi va asosan bu so'z bir necha predloglar bilan birikib to'ldiruvchi vazifasida kelishi ma'lum bo'ldi. Predloglar bilan birikishidan tashqari to'ldiruvchi vazifasida spend, waste, require, take, multiply, show, devote, save, decide kabi fe'llar bilan birikib, butun korpusda qo'llanilish bo'yicha 0,033 %ni tashkil etadi. Masalan:

1. She apparently intends to make the Rural Roads Authority a revolving fund under which new bonds would be issued every time a portion of the old ones are paid off by tax authorities. [The Atlanta Constitution]

1.. More than 1,000 were said to have been arrested -- 100 of them Roman Catholic priests. Of the millions who have served time in concentration camps in Siberia as political prisoners of the Soviet state, few emerge in the West to tell about it. [browndoc.info]

"Time "ya'ni vaqt lisoniy birligi Braun korpusidagi tahlil natijalariga ko'ra ega vazifasida kelib, pass, come, stand, have, be, do fe'llari bilan birikkan va bu qo'llanilish, 0,016 % ni tashkil etadi:

1. A Houston teacher, now serving in the Legislature, proposed Thursday a law reducing the time spent learning "educational methods". [The Dallas Morning News, February 17, 1961]

Izlanishlar davomida "time" lisoniy birligining aniqlovchi vazifasida ham talaygina birliklar bilan qo'llanilishi ma'lum bo'ldi. Bunda same, first long, short, several, much, many, third, spare, next, good va bir qancha birliklar bilan birikib,

qo'llanilish bo'yicha 0,056% ni tashkil qiladi va bu ko'rsatgich ancha katta ulushni o'z ichiga oladi.

1. Even for those who have been observing the political scene a long time, no script from the past is worth very much in gazing into the state 's immediate political future. [The Times-Picayune, January 1, 1961, sec. 2 p. 3]

2. Comic Gary Morton signed to play the Living Room here Dec. 18, because that's the only time his heart, Lucille Ball, can come along. And watch for a headline from this pair any time now. [Browndoc.info]

3. "Time" lisoniy birligi qo'llanilishda bir qancha predloglar bilan ham qo'llanilib to'ldiruvchi vazifasida kelgan. Bunday predlogrimizdan "at", "in", "for", "to", "of" bo'lib, quyidagi jadvalda ularning birikib kelgan so'zlari va birikmalarini bilib olishimiz mumkin:

	Of (0.033%)	To (0.0025%)	For (0.03%)	At (0.015%)	In (0.0049%)
1	Period (period of time)	time (from time to time)	filing (extension of time for filing)	Write (wrote at that time)	past (at some time in the past)
2	span (span of time)			place (the right place at the right time)	History (the first time in history)
3	Extension (extension of time for filing)			make (made at the same time)	Life (time in his life)
4	waste (waste of time)			be (is at the same time)	year (time in 100 years)

1. At both the state and local levels in its efforts to review and assess transition problems as they arise from time to time in the entire spectrum of civil rights

[The Miami Herald, September 19, 1961, p. 6A].

Braun korpusi boshqa inglizcha korpuslar kabi nafaqat sintaktik tahlil qilish balki so'zlarni bir biri bilan solishtirish imkonini ham beruvchi korpusdir. "Time" lemmasi unga qisman sinonim hisoblangan "moment" lemmasi bilan solishtirilganda bu so'zning nisbatan ko'proq birikmalar bilan qo'llanila olishi va birikmalar tuza olishi ma'lum bo'ldi. Birgina aniqlovchi vazifasida Braun korpusidan olingan natijalarni quyida berilgan jadvalda ko'rishingiz mumkin:

	Time	Moment
Short	16	0
Much	17	0
First	66	1
Long	44	1
Same	88	4
Several	18	1
Very	3	3
Few	3	12

Bundan xulosa qilish mumkinki “time” lisoniy birligi hech qaysi soʻz bilan toʻliq sinonim boʻlolmaydi va uning qoʻllanilishi, turli gap boʻlagi vazifasida kelolishi, keng maʼnoga egaligi oʻzining qisman maʼnodoshlari “moment”, “year”, “month” kabilardan koʻra keng qoʻllanilishi va turli uslublarga tegishli boʻlishi bu lisoniy birlik.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Braun keng qamrovli, izlanuvchiga juda koʻp imkoniyatlar eshigini ochuvchi korpusdir va unda soʻzlarning sintaktik va konkordans tahlili erishilishi juda oddiy boʻlgan ishdir. Garchi Braun korpusining katta qismi ancha oldingi manbalar boʻlsa ham, undagi xilma xillik izlanuvchiga keng imkoniyatlar eshigini ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

[1]. Primov A. Tilining milliy korpusini yaratish korpusini yaratish muammolari // Tilshunoslikning dolzarb muammolari. Actual problems of linguistics.

[2]. Кокорева А. А. Корпус параллельных текстов в обучении иностранному языку // Вестник Тамбовского государственного университета. Гуманитарные науки

[3]. <https://fll.jdpu.uz/index.php/fll/article/view>

[4]. [https:// brown.doc](https://brown.doc).